

- ¹⁶ История фашизма в Западной Европе. — С.367.
- ¹⁷ Майка Ю. Социальное учение католической церкви. — Рим-Люблин, 1994. — С.295-300.
- ¹⁸ Спроба обґрунтувати вагомість легітимності робилася лише такими консервативними мислителями, як М.Вебер та В.Липинський.
- ¹⁹ Бібліографія за 1920-поч.1980-х рр. викладена у Harvard Ukrainian Studies — 1985 — Vol.IX — №3/4, наступна загальна збірка — В.Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна (Студії. — Т.1) — К.-Філадельфія, 1994.
- ²⁰ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. — Відень, 1926. — С.387.
- ²¹ Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології // Липинський В. Студії. — К.-Філадельфія, 1994. — Т.1. — С.267-275.
- ²² Там само. — С.269.
- ²³ Липинський В. Листи ... — С.XIV.
- ²⁴ Там само. — С.32.
- ²⁵ Там само. — С.XIII. Аналізуючи ставлення Липинського до фашизму і комунізму, відомий дослідник його спадщини Я.Пеленський дійшов обґрунтованого висновку, що він виробив «ембріональну дефініцію тоталітаризму», ставши, власне, одним із піонерів теорії тоталітаризму: Pelenski J. V. Lypyns'kyj and the Problem of the Elite. // Harvard Ukrainian Studies. — Вк. число. — С.326-341.
- ²⁶ Мелни Ж. Назад к земле. — М., 1914.
- ²⁷ Носкова А. К вопросу об аграризме и крестьянском движении в странах Центральной и Юго-Восточной Европы в межвоенный период // Советское славяноведение. — 1981. — №2. — С.40-57.
- ²⁸ Липинський В. Релігія і церква в історії України. — К., 1993. — С.22.
- ²⁹ Липинський В. Листи ...; Липинський В. Покликання варягів чи організація хліборобів? // Хліборобська Україна. — 1924. — Кн.4. — Зб.7-8. — С.312-340; Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології.
- ³⁰ Materiały zrodłowe do historii polskiego ruchu ludowego. — Warszawa, 1966. — Т.1. — С.17.
- ³¹ Матвеев Г. «Третий путь?» Идеология аграризма в Чехословакии и Польше в межвоенный период. — М., 1992. — С.83.
- ³² Матвеев Г. Формирование идеологии чешских аграриев в конце XIX-1914 г. // Вестник Московского университета. Серия 8. «История». — 1989. — №5. — С.43.
- ³³ Cesal J., Certy V. O ideologii ceskoslovenskeho agrarizmu. // Ceskoslovensky casopis historicky. — 1959. — №2. — С.263-285.
- ³⁴ Матвеев Г. Формирование идеологии чешских аграриев в конце XIX-1914 г. — С.49.
- ³⁵ Миллер А. Авторитарный и тоталитарный опыт Центральной Европы. — С.73-79.
- ³⁶ Миллер А. Об истории концепции «Центральная Европа» // Центральная Европа как исторический регион. — М., 1996. — С.9-12.
- ³⁷ Матвеев Г. «Третий путь?» — С.42.
- ³⁸ Там само. — С.50-51.
- ³⁹ Центральний державний архів вищих органів влади України, ф.3859, оп.1, спр.136, арк.3.
- ⁴⁰ Липинський В. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії // Студії. — К.-Філадельфія, 1994. — Т.1. — С.257.
- ⁴¹ Галушко К. Діє В.Липинського у контексті європейської суспільно-політичної думки. // Збірник праць студентів та аспірантів Київського університету ім.Т.Шевченка. Гуманітарні науки. — Вип.2. — К., 1995. — С.53.
- ⁴² Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею та організацію українського монархізму. — Відень, 1926. — С.33.
- ⁴³ Там само. — С.72.
- ⁴⁴ Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології // Липинський В. Студії. — Т.1. — С.268.
- ⁴⁵ В'ячеслав Липинський. З епістолярної спадщини. — К., 1996. — С.64.
- ⁴⁶ Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології. — С.273.
- ⁴⁷ В'ячеслав Липинський. З епістолярної спадщини. — С.64.

Олена Любовець

Партія боротьбистів за часів Української Держави

Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. поглибив розкол в українському національному русі між його демократичною та консервативною течіями. Більшість українських політичних партій, і насамперед соціалістичних, стали у відкриту опозицію щодо гетьманського уряду, відмовившись від участі в його роботі. Але консолідації опозиційних сил також не відбулося — кожна партія оцінювала політичну ситуацію та тактику щодо неї відповідно до власних програмних настанов. Крім того, ідеологічні та тактичні розходження спостерігалися не тільки між окремими партіями, а й всередині них.

Найбільшої гостроти внутрішньопартійна боротьба набула в УПСР, в якій ще до перевороту існував фактичний поділ на ліве, більш радикальне, та праве, більш помірковане, крило. На головне питання — як ставитися до гетьманського уряду — представники обох течій давали різну відповідь. Праві вважали, що заради національних здобутків треба йти на співпрацю з урядом. Ліві ж, навпаки, були впевнені, що національна рівність може бути здійснена внаслідок соціалістичної революції. Бо, на їх погляд, Україна не могла побудувати «власної буржуазної держави», оскільки не мала «власних панівних класів — поміщиків і капіталістів». Ця розбіжність зробила неможливим подальше формальне існування єдиної партії, що і стало причиною її розколу.

Організаційне оформлення розколу УПСР відбулося на її IV з'їзді, що став останнім загальним з'їздом єдиної партії. Цей з'їзд пройшов нелегально в околицях Києва 13-16 травня 1918 р. На з'їзді ліва і права течії були представлені майже порівну, що відбивало фактичне співвідношення сил в партії.

Доповіді з основних програмних питань викликали надзвичайно бурхливі, гострі дебати. Представники лівого та правого крила принципово по-різному оцінювали минулу діяльність партії, сучасний момент і подальші можливі шляхи розвитку революції. Фактично з кожного питання розглядалися дві резолюції.

Так, представники правої частини з'їзду вважали революцію завершеною і пропонували використати «передишку» для «організації мас, піднесення їх культурності, класової і національної свідомості» в умовах легального або напівлегального існування партії, наполягали намічати політику «з точки зору збереження української державності, як одного з найбільших здобутків революції». З огляду на це, вони висловлювалися навіть за участь в парламенті — Державній Раді, коли б вона була скликана гетьманом, і за «дружнє співділання соціалістів-революціонерів, соціал-демократів та соціалістів-федералістів в цілях передачі влади в українські руки».

Ліві ж вважали революцію незавершеною, підносили значення соціально-економічного аспекту, протестували проти «еволоційної» політики правого крила, висловлювалися проти «підмінування» класової соціалістично-революційної боротьби трудових мас культурницькою аполітичною роботою верхів партії і кликали партію в підпілля для організації збройного повстання робітництва і селянства проти Гетьманщини².

Незначною більшістю голосів з'їзд ухвалив резолюції з основних програмних питань з позиції правих. Але на третій день з'їзду, під час виборів до ЦК, ліві опинилися в більшості, через те, що було змінено місце проведення засідань і декілька членів правої течії не змогли потрапити на них. Це дало можливість обрати до складу ЦК майже виключно представників лівого крила партії. Таким чином, склалася суперечлива ситуація — обраний «лівий» ЦК мусив проводити в життя політику, намічену постановами з'їзду, проти яких виступав при голосуваннях. На запитання представників другої течії, чи буде ЦК дотримуватися директив, зазначених в резолюціях, члени новообраного ЦК відповіли негативно. Тоді праві заявили, що утворюють самостійну фракцію. Тож, розкол партії став остаточним фактом.

За кілька тижнів ЦК оголосив про розпуск УПСР і перевів партію на нелегальне становище. Політичні резолюції IV з'їзду і взагалі погляди правої течії було ЦК зігноровано, а роботу партії він повів у напрямку своїх переконань. Таким чином, літо 1918 р. стало часом формування нової української політичної партії — партії боротьбистів, що дістала свою назву від назви свого центрального пресового органу «Боротьба».

Чітка позиція нової партії щодо Гетьманської Держави була зазначена в першому партійному документі «Платформі ЦК УПСР». Аналіз цього документу свідчить, що з самого початку боротьбисти формувалися як ліворадикальна партія, основні положення політичної доктрини якої, значно наблизилися до більшовизму. Так, гетьманський переворот в цьому документі трактувався як контрреволюційний, що звів нанівець всі здобутки року української революції. Звідси випливала й тактика партії — ніяких компромісів з гетьманським урядом: «непримиримо ставитися до реакційно-буржуазного гетьманського уряду і висловлюється рішуче проти всякого угодовства з теперішньою політикою та входження в гетьманський уряд демократичних елементів»¹. Основним завданням вбачалися організація та підняття загального повстання проти гетьмана. Для реалізації цього завдання «Платформа ЦК УПСР» окреслювала такі засоби боротьби:

- вести широку активну агітацію серед різних верств населення з метою підруву соціальної опори в центрі та на місцях гетьманської влади, а також проводити пропагування серед іноземних військ;
- створювати дезорганізаторські партизанські відділи, які б активно захищали соціалізацію землі;
- організувати революційні центри селянства і робітництва (земельні комітети, ради робітничих та селянських депутатів, революційні комітети), які б виступали з гаслом революційного повстання. За допомогою цих революційних центрів підготувати загальний страйк і солідаризованим одночасним виступом повалити реакційний уряд й захопити владу в руки демократії².

Така вкрай ліва позиція новоствореної партії поставила її окремо в українському демократичному таборі, зробила неможливою її співпрацю з іншими, більш поміркованими, політичними елементами. Але певною мірою ця позиція відбивала настрої частини селянства (насамперед, біднішого), незадоволеного земельною політикою гетьманського уряду. А агітація боротьбистів ще більше сприяла поглибленню таких настроїв.

З метою пропаганди цих ідей партії та агітації серед населення було відкрито декілька нелегальних друкарень і організовано видання нелегальної «Боротьби». З огляду на політичні та технічні перешкоди вдалося видати лише чотири номери «Боротьби». Поряд із нелегальним часописом розповсюджувалися різні відозви і листівки, а також брошура «Політ на Україні (Гетьманщина) і відношення до них УПСР».

Як додаток до згаданої «Платформи», була ухвалена постанова ЦК «В справі внутрішньої тактики партії», де центральною настановою було — розпуск та ліквідація всіх легальних організацій партії та перехід на нелегальний стан. Також тут санкціонувалася необхідність вживання надзвичайних засобів терору проти представників реакції на місцях і в центрі³. На цей час в партії відчувалися значні впливи російських лівих есерів, які вважали терор основним засобом боротьби. З метою практичного проведення терористичних актів була визнана необхідність організації бойових загонів. З цього приводу ЦК видав спеціальну інструкцію. На місцях засновувалися бойові відділи, очолювані членами ЦК, робота яких координувалася пленумом ЦК. Обов'язком цих загонів і була дезорганізація гетьманського апарату⁴.

Іван Майстренко в своїй книзі «Боротьбизм» пише, що в ЦК була думка розпочати загальне повстання з терористичного акту в центрі, може й з вбивства самого гетьмана⁵. Однак підтвердження цього не знаходимо в документах самої партії. Є відомості, що партія схильно поставилася до вбивства генерал-фельдмаршала Ейхгорна лівим російським соціал-революціонером Борисом Донським (з постанови своєї партії)⁶.

Однак, як зазначав О.Приходько в своїй доповіді на V(1) з'їзді партії, ця постанова ЦК не була проведена в життя. Бойова діяльність спостерігалася на місцях, а центральних терористичних актів та великих ексів не було. А О.Шумський в своєму виступі взагалі негативно охарактеризував цю постанову, зазначивши, що індивідуальний терор є пережитком інтелігентської ідеології і чужий масам⁷.

Одним із головних у діяльності партії боротьбистів на цей час було створення скрізь повстанських загонів, які потім мали влитися в загальне повстання проти гетьмана. Основним ворогом вважався уряд гетьмана, тому вся діяльність партизанських загонів та бойових відділів спрямовувалася саме проти нього. Збройна боротьба проти німецько-австрійського війська визнавалася лише в разі безпосереднього втягнення його в збройну підтримку державних установ і виконання карних експедицій. Головним же в роботі з іноземним військом була пропаганда та агітація, метою якої було не тільки відмовити солдатів від участі в каральних експедиціях проти населення, а й сприяти їх підготовці та згуртуванню до боротьби із своїми гнобителями — панами та буржуа⁸. Це свідчить про те, що вже в той час лідери партії підтримували більшовицьке гасло «всесвітньої комуністичної революції».

Члени ЦК вважали, що загальне повстання проти гетьмана має бути ретельно підготоване. Тому ЦК виступив проти передчасних сепаратних виступів окремих сіл і волостей, бо неорганізовані виступи неминуче були б розбиті, а це зменшило б партійні революційні сили та викликало зневіру в успішність революції. З огляду на це, ЦК вимушений був піти на розпуск деяких партійних загонів і бойових відділів, які відхилилися в бік передчасного повстання. Але повністю опанувати ситуацію на селах ЦК був не в змозі, в дійсності боротьбисти стояли на чолі майже всіх селянських заворушень літа-осені 1918 р.

Найбільших розмірів селянська війна проти гетьманського уряду набрала на Київщині, де селянськими повстаннями керував боротьбист Микола Шинкара. Ці повстання йшли під гаслами повернення втрачених революцією прав і вольностей, відновлення діяльності Центральної Ради і скликання в найближчий час Установчих Зборів. Широка повстанська робота була проведена партією також на Чернігівщині. Тут повстанцями були зайняті три повіти (Уманський, Черкаський, Чигиринський) та роззброєні німецькі та гетьманські загоны.

Широка повстанська діяльність боротьбистів викликала незадоволення не тільки урядових структур, а й колишніх товаришів по партії. Так, занепокоєна розмахом селянських заворушень та посиленням терору у відповідь з боку окупаційної влади, Всеукраїнська Рада селянських депутатів, керівництво якої схилялося до УПСР (центр. течія), 28 серпня 1918 р. видала відозву до селянства з застереженням проти розрізаних збройних виступів і закликала селян гуртуватися навколо Всеукраїнської Ради селянських депутатів. Але й ця відозва не припинила стихійні повстання селян. В свою чергу, боротьбистам не вдалося взяти селянський повстанський рух цілком в свої руки. Певна частина селянства йшла за анархістами та лівими російськими есерами.

Боротьбисти претендували очолити загальну боротьбу проти гетьмана, але їхні амбіції не підкріплювалися об'єктивними можливостями партії, якій не вистачало для цього ні сил, ні авторитету. Це була нова, молода, тільки створена партія, мало кому відома. Маючи значний вплив серед селянства, боротьбисти не користувалися популярністю серед робітництва, не кажучи вже про інтелігенцію та інші верстви населення. Крім того, як вже зазначалося, нелегальний стан партії відштовхував від неї поміркованіші елементи, які визнавали лише легітимні засоби боротьби. На чолі повстання могли стати тільки такі сили, що мали зв'язки з урядовими колами й військовою силою, займали певне становище в легальних установах і авторитет яких визнавався би різними верствами населення. Тому, звичайно, створити центральний керуючий орган і стати на чолі повстання не могла одна партія (тим паче партія боротьбистів). Такий орган міг бути створений лише легальним союзом партій, як лівих, так і правих. Ним став Український Національний Союз.

До новоствореного союзу боротьбисти поставилися негативно, відмовившись брати в ньому участь. Яскраво характеризує позицію партії з цього питання стаття «Український Національний Союз». Головною причиною несприйняття УНС і відмови від діяльності в ньому було різне розуміння змісту Української Держави. Не ввійшовши до складу УНС, боротьбисти не влили війська, що були під їхнім впливом, до військ Директорії.

На початку листопада 1918 р. боротьбисти створюють свій окремий орган для керівництва повстанням — Центральный Революційний Комітет (Центрревком) в складі шести осіб — Г. Михайличенка, В. Блакитного, М. Шинкара, В. Лашкевича, О. Думського, М. Литвиненка. Його завдання — організація негайного класового збройного повстання в Україні, підтриманого загальним страйком і різного роду саботажем. З цієї метою Ревком мав негайно приступити до підготовчої роботи — створити військовий штаб і зав'язати тісні стосунки з місцями, а також з аналогічними організаціями на випадок підняття ними повстань¹.

В цей же час партія виступає за об'єднання всіх ліворадикальних сил. Відділ зовнішніх відносин ЦК випускає відозву до всіх партій із закликом створення об'єднаного Всеукраїнського Революційно-Соціалістичного Центру для керівництва боротьбою за пролетарську диктатуру в Україні. Центр мав складатися з представників партій і класових організацій, що стояли на платформі «революційного соціалізму, вірності Червоному Інтернаціоналу та Всеукраїнській революції». Цей центр і повинен був обрати Український Робітничо-Селянський уряд². Але боротьбистам не вдалося зорганізувати такий центр, бо вони були практично єдиною українською ліворадикальною партією на той час (не пройшов розкол УСДРП і відокремлення «незалежників», не оформилися як цілісний організм «боротьбисти»). Неукраїнські ліві партії діяли окремо. Більшовики, хоч і були пов'язані деякою мірою з боротьбистами, головну ставку робили не на повстання мас, а на Червону Армію і, звичайно, бажали не міжпартійного блоку, а монополії своєї партії. Єврейські соціалістичні групи більш хилилися до більшовиків, ніж до боротьбистів, що пояснювалося малою популярністю та впливовістю партії у містах.

Невдачею закінчилися і спроби боротьбистів підняти повстання по окремих містах — в Полтаві під проводом Матени Бугачевича та в Чернігові під проводом Андрія Заливчого. У взятті Києва Директорією вони не брали участі, лише пообіцяли виступити зі своїм бойовим відділом, але не виступили, продемонструвавши таким чином своє неприйняття Директорії.

Свою відокремленість від війська Директорії боротьбисти підкреслювали і іншим прапором — червоним. Це значною мірою пояснювалося різницею тактики щодо гетьманського війська. Директорія намагалася приєднати до себе гетьманські частини, і однаковий прапор повинен був сприяти цьому. Боротьбисти, навпаки, ставлячись до гетьманського війська як до карателів, виступали за їх роззброєння та нейтралізацію, а якщо потрібно, то й за знищення. І червоний прапор мав підкреслювати відокремленість боротьбистів від гетьманців.

Таким чином, партія боротьбистів з самого початку формувалася як ліворадикальна партія, визнавши основні постулати більшовизму (влада Рад, диктатура пролетаріату, всевітня комуністична революція та ін.). Це поставило партію окремо в українському революційному таборі, а також обумовило її боротьбу проти Гетьманської Держави та Директорії. Фактично це означало розрив єдиного українського національного фронту, що мало фатальне значення для національно-визвольних змагань України в революції 1917-1920 рр., бо певною мірою сприяло окупації України радянською Росією.

¹ Майстренко І. Боротьбизм. Історія однієї течії українського комунізму. — Мюнхен. — 1954. — С. 105.

² Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920. — Прага. — 1922. — Т. III. — С. 19-20.

³ ЦДАГО України, ф. 43, оп. 1, спр. 2, арк. 2.

⁴ Там само, арк. 2-3.

⁵ Перший (П'ятий) з'їзд УПСР (комуністів). — К. — С. 4.

⁶ Боротьба (Київ). — Ч. 24 /81/. — 11 березня 1919.

⁷ Майстренко І. Назв. праця. — С. 129.

⁸ Христюк П. Назв. праця. — Т. III. — С. 95.

⁹ Боротьба (Київ). — Ч. 24 /81/. — 11 березня 1919.

¹⁰ Події на Україні (Гетьманщина). — К. — 1918. — С. 10.

¹¹ ЦДАГО України, ф. 43, оп. 1, спр. 15, арк. 14.

¹² Там само, арк. 1.